

Att översätta Psaltaren

Artiklar om psaltaröversättning brukar börja med en klagosång över hur besvärligt det är att återge det hebreiska originalet på ett annat språk: att översätta är svårt, att översätta poesi är ännu svårare och att översätta Psaltaren det svåraste av allt. Den som själv prövat på uppgiften är benägen att instämma. Dock skall jag här bespara läsarna längre lamentationer. I stället skall jag försöka antyda vilka svårigheterna är och förklara hur bibelkommissionen bär sig åt för att komma till rätta med dem. Någon uttömmande genomgång kan det inte bli fråga om; det skulle kräva en hel liten bok. Men några av de viktigaste problemen och principerna hoppas jag kunna presentera.

I ett avseende är den som översätter Psaltaren faktiskt lyckligare lottad än flertalet andra lyriktolkare. Europeisk poesi av klassiskt snitt har två formella kännetecken, versmått och slutrim. Ingetdera kommer automatiskt med vid en eljest korrekt översättning av originalet. Svårigheterna att samtidigt spegla såväl rimflätning och meter som ordval och innebörd i en dikt kan bli nästan oöverstigligen. Den gammalhebreiska poesin däremot är orimrad och tycks sakna fasta versmått (i varje fall har forskarna inte nått någon som helst enighet i sina försök att analysera gammaltestamentlig metrik). Den påminner alltså i båda dessa avseenden mera om vår moderna fria vers än om 1800-talets diktning. Dess mest framträdande formella egenhet är den s.k. parallellismen, vad Ernest Renan kallade *rime des pensées*, "tankerim". Och det är ett drag som i motsats till metriska mönster och vanliga rim utan svårighet låter sig överföras till ett annat språk.

De flesta problem som en psaltaröversättare möter är gemensamma för allt arbete med att till moderna västerländska språk överflytta den

hebreiska bibeltexten. Svårigheterna skärps och intensifieras i Psaltaren, men de är knappast unika eller särpräglade. Liksom vid all annan översättning av GT, det må gälla ordspråk eller urtidsmyter, Kungaböckerna eller Klagovisorna, är det tre huvudfrågor som måste besvaras: (1) Vilken text skall läggas till grund för översättningen? (2) Vad betyder denna text? (3) Hur skall denna betydelse bäst uttryckas på svenska? Alla detaljproblem hör på ena eller andra sättet hemma under någon av dessa rubriker, och jag tar därför de tre grundfrågorna i tur och ordning.

I

Först alltså: vilken text är det som skall översättas?

Kanske kan frågan verka en smula egendomlig. Är det inte självklart att GT:s hebreiska originaltext och ingenting annat skall återges? Jo, men tyvärr är saken inte riktigt så enkel som det kan låta. När vi har att göra med litteratur från antiken, litteratur som under hela den långa perioden före boktryckarkonstens uppfinning bevarades genom att skrivas av för hand, får vi alltid räkna med att olika manuskript och texttraditioner uppvisar större eller mindre avvikelser från varandra. Och om det då står på ett sätt i vissa handskrifter och på ett annat sätt i andra, blir översättaren naturligtvis tvungen att välja: vilken text skall han återge?

Frågan om textvarianterna brukar betraktas som ganska teknisk och speciell, något som bara angår filologiska experter, inte s.k. vanliga bibelläsare. Och det är naturligtvis riktigt att textkritikens detaljer och argument är en sak för specialister. Men problemet som sådant har faktiskt också ett mera allmänt intresse. Det beror på att de principer som gäller för nyöversättningen är

annorlunda än de som tillämpas i vår nuvarande kyrkobibel av år 1917 (i fortsättningen: KB 1917). Regeringens direktiv säger att "den nya översättningen, i motsats till den nu gällande, skall baseras på en text som har fastställts enligt gängse textkritiska regler." Vad innebär denna olikhet?

När man på 1880- och 1890-talen utarbetade den gammaltestamentliga delen av det som skulle bli KB 1917, valde man att strikt hålla sig till den version av det hebreiska originalet som brukar kallas den masoretiska texten (MT). Det är den textform som fick sin slutgiltiga utformning av judiska lärde under tidig medeltid och som föreligger i handskrifter från 900-talet e.Kr. och framåt. Att denna judiska standardtext måste läggas till grund för varje översättning av GT är en självklarhet: den är den enda fullständiga version vi har kvar av den hebreiska grundtexten. Frågan är inte om en översättning skall baseras på MT utan om den – i likhet med KB 1917 – skall baseras *enbart* på MT eller om annat material också skall beaktas. Det finns nämligen textvarianter bevarade, avvikande läsarter som ibland kan representera en ursprungligare text på ställen där MT är förvanskad genom avskrivares misstag eller medvetna ändringar. Dessa variantläsarter finns bevitnade dels direkt i gamla hebreiska handskrifter, dels indirekt genom mycket tidiga översättningar av GT, som kan återgå på andra hebreiska textformer än den som MT representerar.

Bland äldre hebreiska handskrifter intar de berömda Dödahavsrollarna givetvis rangplatsen. Dessa fynd från grottorna i Qumran kan dateras till århundradena kring vår tideräkningens början, och genom dem kommer vi alltså i runt tal 1000 år längre tillbaka i tiden än förut, då vi fick nöja oss med de medeltida manuskriptens sena standardtext. Tyvärr är Qumran-materialet delvis mycket fragmentariskt (det gäller även Psaltaren), men trots sin ofullständighet har det naturligtvis just genom sin ålder ett ofantligt vetenskapligt värde; det är inte för mycket sagt att dessa fynd har revolutionerat forskningen i den

gammaltestamentliga textens äldsta historia.

Gamla översättningar kan som sagt indirekt vittna om hur det hebreiska originalet såg ut innan den medeltida standardtexten fixerades. Viktigast bland dessa översättningar är den äldsta grekiska versionen, oftast kallad Septuaginta, "de sjuttio(s tolkning)" (LXX), och tillkommen bland grekisktalande judar i Egypten på 200- och 100-talen f.Kr.

Att den kommission som skapade KB 1917 inte utnyttjade Qumran-materialet är förlåtligt: de första fynden gjordes 1947. Men forskarna hade länge varit på det klara med att LXX och övriga gamla versioner ger möjlighet att korrigera skrivfel, luckor och andra brister i MT, och det är därför trots allt en smula förvånande att Es. Tegnér d.y. och hans kolleger bestämde sig för att hålla sig till de medeltida handskrifterna och bortse från läsarterna i det äldre materialet. Principen klandrades redan i seklets början av exegetikprofessorn och domprosten Erik Stave i Uppsala, och hans utförliga och väl genomtänkta kritik har satt spår i riktlinjerna för den nya bibelkommissionen.

Tegnérns och hans kollegers grundsats att återge MT också när den uppenbarligen är felaktig eller skadad får ibland ganska egendomliga konsekvenser. Slående exempel finns också i Psaltaren. I Ps. 49 talas det om hur alla människor måste dö, både de visa och de oförnuftiga – alla samlas de till sina fäder. Och så kommer i MT några ord som betyder "Deras inre deras hus för alltid" (v. 12). Satsen är lika meningslös i det hebreiska originalet som i denna ordagranna svenska återgivning. Men saken är i själva verket enkel. En skrivare har råkat kasta om två bokstäver, och om man i stället för MT:s *qirbam* "deras inre" läser *qibrām* "deras grav", blir det hela klart och begripligt: "Deras grav blir deras hus för alltid". Den gamla grekiska översättningen läser också mycket riktigt ordet "grav" i stället för "inre", och detta är naturligtvis vad den ursprunglige författaren måste ha skrivit. Men vår kyrkobibel håller sig alltså hårdnackat till MT; översättarna utgår från det meningslösa

skrivfelet *qirbam* "deras inre", fastän de sedan kamouflerar besynnerligheten och skriver "De tänka att deras hus skola bestå evinnerligen", en rad som svenska läsare finner om inte snillrik så dock fullt acceptabel (vänner av gregorianska psalmtoner dock undantagna: de får problem med radslutets tre obetonade stavelser).

I sådana och liknande fall kommer den nya översättningen att utnyttja hela det material som den textkritiska forskningen ställt till vårt förfogande. Nu som tidigare måste MT vara utgångspunkten, och avsteg från denna standardtext sker med försiktighet. Men i de fall då det finns anledning att tro att ett Qumran-fragment eller en gammal översättning har bevarat en bättre läsart (d.v.s. en mera ursprunglig text), bör denna läggas till grund för den nya svenska versionen. I undantagsfall, då MT ser ut att vara skadad eller felaktig men den rätta läsarten inte finns bevarad i något existerande textvittne, kan en rekonstruktion utan handskriftsstöd, en s.k. konjektur, vara befogad.

Vissa olikheter mellan nyöversättningen och KB 1917 kommer alltså att bero på dessa ändrade textkritiska principer: på några punkter avviker vi från våra föregångare, inte därför att vi tolkat samma original på ett nytt sätt, utan därför att vi återger en annan hebreisk grundtext.

Man kan naturligtvis undra om inte en sådan princip öppnar dörrarna för godtycke och självvård. Och den tekniska kommissionens fasthållande vid MT kan nog delvis förstås som ett försök att slippa subjektiva avgöranden. Men priset för denna — delvis skenbara — följdriktighet och objektivitet är för högt: att medvetet välja en felaktig text i fall där felet går att avhjälpa kan inte vara rimligt. Därtill visar en noggrann jämförelse mellan MT och KB 1917 att avvikelser faktiskt *har* skett, fastän de aldrig redovisats. Den princip som skulle garantera konsekvens har alltså inte konsekvent kunnat följas.¹ I

¹ Se min utredning i betänkandet Att översätta Gamla testamentet (SOU 1974:33), s. 40ff.

själva verket kan ingen översättning av GT undgå det osäkerhetsmoment som ligger i att man i textkritiska frågor — liksom i språkliga och exegetiska — måste lita till översättarnas vetenskapliga omdöme. Det enda man kan göra för att hindra godtycke är att sträva efter klara och konsekventa principer, hållbara kriterier och en redlig vägning av argumenten. Någon matematisk visshet kan aldrig nås på detta område.

Det bör kanske tilläggas att alla avvikelser från MT förtecknas i översättningen, för att läsaren alltid skall kunna veta vilken hebreisk text som översatts och vad det står i standardtexten. I Fem bibelböcker, de smakprov som bibelkommissionen gav ut hösten 1979 och som också innehåller psaltarpsalmer, har denna princip tillämpats. De allra viktigaste korrigeringarna av MT, framför allt sådana som även bibelläsare utan kunskaper i hebreiska kan antas ha intresse av, förklaras i de noter som finns nederst på varje sida, medan övriga fall — som i allmänhet bara specialister torde bekymra sig om — registreras i de textkritiska anmärkningarna i slutet av boken.

II

När översättaren har bestämt sig för vilken text som skall ligga till grund för översättningen, ställs han inför nästa fråga: vad betyder orden i denna hebreiska text?

Även denna fråga kanske förefaller en och annan läsare något egendomlig. Finns det inte folk i bibelkommissionen som kan hebreiska och som har betalt för att veta vad grundtextens ord betyder? Och om de är okunniga om ett ord, så finns det väl lexikon att slå i?

Dessvärre är saken åtskilligt mera komplicerad än så. Det finns ord i GT, inte minst Psaltaren, som inte ens de läraste språkforskarna och de främsta hebraisterna i världen vet vad de betyder. Det hänger bl.a. samman med att det inte finns någon med GT samtida litteratur på hebreiska att jämföra med. Den som översätter NT är i ett långt bättre läge: ett ord som före-

kommer bara någon enstaka gång i de nytestamentliga skrifterna kan vanligen beläggas i andra grekiska texter från samma tid, och med hjälp av språkbruket i denna utombibliska litteratur kan man i allmänhet fastställa den exakta innebörden även av ovanliga ord och uttryck i NT. Just ett sådant jämförelsematerial saknas alltså för GT:s del: den skriftsamling som vi kallar GT är praktiskt taget det enda vi har kvar av den gammalhebreiska litteraturen. Det betyder att ganska många gammaltestamentliga ord förekommer bara en enda gång eller på ett fåtal ställen. Om då kunskapen om ordets innebörd har gått förlorad i den judiska traditionen – vilket ibland har inträffat på ett tidigt stadium i bibeltextens historia – så kan det vara ganska besvärligt och ibland helt omöjligt att lista ut vad ordet betyder. Det är nämligen inte alltid som sammanhanget ger tillräcklig ledning.

Ett ord vars betydelse ingen säkert känner är t.ex. det i Psaltaren vanliga "sela", som förekommer ett sjuttioal gånger. Att man inte vetat vad ordet betyder framgår av att det inte blivit översatt i KB 1917: "sela" är ju ingenting annat än det hebreiska ordet skrivet med svenska bokstäver. Det finns ett flertal teorier och hypoteser om termens innebörd och funktion, både äldre och nyare, både snillrika och fantastiska, men ingen som helst enighet har nåtts bland dem som specialstuderat frågan. Man kan naturligtvis misstänka att "sela" är något slags anvisning för psalmens musikaliska eller liturgiska framförande, men några säkra kunskaper har vi som sagt inte. Den kände brittiske bibelforskaren H.H. Rowley har kärvt men dessvärre sanningsenligt summerat forskningsläget när det gäller "sela" (och flertalet termer i psalmöverskrifterna) på detta sätt: "We have no evidence on which to base our conjectures, and it seems profitless to speculate".² Det finns alltså inte heller i den moderna forskningen något egentligt underlag för en svensk återgivning av det hebreiska *sälā*.

Att som i KB 1917 behålla ett oförstått hebreiskt ord inne i den eljest till svenska översatta texten ter sig inte särskilt meningsfullt. Bibelkommissionen har valt att i en fotnot tala om när ordet förekommer i en psalm och samtidigt upplysa om att termens betydelse är okänd (se t.ex. Ps. 39:6, noten, i Fem bibelböcker).

Vår okunnighet om vad "sela" betyder vållar trots allt inte så stora bekymmer, eftersom ordet aldrig ingår i själva psalmtexten utan står isolerat. Förståelsen av psalmens mening påverkas alltså föga. Vårre är det med svårtolkade ord inne i versraderna. Om innebörden av ett nyckelord i psalmens text är okänd för oss, kan det betyda att en hel versrad förblir oklar. Och framför allt kan man ju inte här som i fallet "sela" avstå från att översätta – raden måste tolkas, även när vi inte alls är säkra på den rätta tolkningen.

Ps. 51:8 är ett bland många exempel på detta. I KB 1917 lyder första versraden "Du har ju behag till sanning i hjärtegrunden", och en liknande tolkning finns i Fem bibelböcker, "Du som älskar ett uppriktigt hjärta". Men i en modern tysk översättning läser vi i stället "Du liebst die verborgene Wahrheit", och den norske exegeten Sigmund Mowinckel, en av vårt sekels främsta psalmforskare, ger översättningen "Ved 'den skjulte' har du jo unnt (mig) sannhet",³ varvid en förklarande not upplyser om att "den skjulte" troligen betecknar planeten Saturnus: sanningen har uppenbarats genom himlakropparnas läge. Det ord som vållar svårigheterna heter på hebreiska *tuchôt*, som alltså av en uttolkare kan fattas som en beteckning för det innersta i människan, av en annan som ett namn på en planet. Här är inte platsen att utreda hur man nått fram till dessa motstridiga uppfattningar; det viktiga är att ingen teori om ordets innebörd kan göra anspråk på att vara mer än ett osäkert

² Det gamle testamente översatt av S. Michelet, Sigmund Mowinckel og N. Messel, IV, Skriftene, 1. del, översatt av Sigmund Mowinckel, 1955, s. 119.

² Worship in Ancient Israel, 1967, s. 212.

förklaringsförsök. Den som skriver en kommentar eller ett lexikon kan nöja sig med att anföra flera olika hypoteser utan att slutgiltigt stanna för någon. Så kan inte översättaren göra; han måste välja.

Samtidigt vore det ju orimligt att låta bibelläsaren tro att tolkningen på ett sådant ställe är lika säker som i alla de klara och entydiga fallen. Bibelkommissionen brukar därför i en fotnot tala om när betydelsen av ett ord är omstridd och översättningen osäker. Ps. 51:8 har följaktligen försetts med en sådan anmärkning. I KB 1917 finns det nästan inga sådana upplysningar, och läsarna kan lätt förledas att tro att alla tolkningar är lika pålitliga och säkra. Vi har ansett oss skyldiga att ge hederlig konsumentupplysning i detta avseende.

Ett likartat men ändå annorlunda problem uppstår när det är språkligt och innehållsligt möjligt att översätta ett ord eller en fras på mer än ett sätt och inga avgörande argument kan uppbringas för något av alternativen. Om skillnaden mellan de båda tänkbara tolkningarna ger klart utslag också i den svenska versionen, kan det vara rimligt att även här förse läsaren med information i en fotnot. I Ps. 118:14 finns en fras som återkommer också i ett par andra poetiska texter i GT; i KB 1917 lyder den så: "HERREN är min starkhet och min lovsång". Det ord som här återges med "lovsång" heter på hebreiska *zimrā*. Nu menar emellertid många forskare att det också finns ett annat *zimrā* i hebreiskan, en homonym med betydelsen "skydd", "stöd", och att det är detta ord som ingår i frasen här. För detta talar bl. a. att ordparet "styrka och stöd" ter sig naturligare – framför allt därför att begreppen är mera synonyma – än den mera disparata sammanställningen "styrka och lovsång". Den senare, traditionella tolkningen kan emellertid inte uteslutas, och vi har menat att läsaren i ett fall som detta, där det väger tämligen jämnt, bör erbjudas båda möjligheterna. I Fem bibelböcker ligger den nyare tolkningen till grund för textens "mitt stöd och min styrka" (där de båda orden har fått byta plats av rytmiska skäl), men alterna-

tivet "min styrka och min lovsång" redovisas i en not.

De argument som måste vara avgörande för bibelöversättarna är naturligtvis de vetenskapligt hållbara, alltså språkvetenskapliga och exegetiska skäl. Att ett psaltarställe tidigare har brukat återges på ett visst sätt är inte någon godtagbar anledning att välja en tolkning, om språkliga och sakliga argument pekar i annan riktning. Det är översättarens plikt att tala om vad texten säkert eller sannolikt betyder, även om många av hans läsare skulle önska att den betydde något annat; att handla mot sitt vetenskapliga samvete är icke rådligt. Och detta måste gälla även i fall där någon absolut visshet inte är möjlig. Inte sällan formuleras kritiken på följande sätt: ni erkänner ju att er översättning här är oviss; om ni ändå inte säkert vet vad det betyder, kunde ni väl lika gärna ha behållit den gamla tolkningen? Ett ögonblicks eftertanke visar att det resonemang-
et är ohållbart. Vi är naturligtvis skyldiga att välja den tolkning som är bäst underbyggd också i fall där man inte kan nå full säkerhet. Om det saknas bärkraftiga vetenskapliga argument för traditionens tolkning av ett ord eller uttryck, medan en annan uppfattning kan stödjas med goda skäl, fastän bevisningen inte kan bli vattentät, måste den senare hypotesen ges företräde.

Detta är förstas särskilt känsligt på välbekanta och dogmatiskt viktiga ställen. I KB 1917 lyder som bekant slutet på v. 17 i den 22:a psalmen på följande sätt: "Mina händer och fötter hava de genomborrat". Ofta fattas detta som en profetia om Jesu korsfästelse (fastän just denna psaltars vers faktiskt inte tolkas så i NT). När därför raden nu har fått en helt annan utformning i Fem bibelböcker, har många blivit irriterade; vår version lyder: "Mina händer och fötter har skrumpnat". Förtrytelsen över detta helgerån tycks ha ökats av att vi i en not har talat om att betydelsen "skrumpnat" är osäker. Många undrar: varför välja en osäker hypotes framför den traditionella tolkningen? Den fråga man då glömmer att ställa är förstas denna: vad finns det för argument för den gamla översättningen? Tittar man närmare

på saken, visar det sig att den vilar på bräcklig grund. Att det hebreiska originalets ord verkligen skulle betyda "genomborra" är inte troligt. Den tolkningen är övergiven i nyare vetenskapliga kommentarer och börjar också försvinna ur översättningarna, t.ex. Jerusalembibeln, The New English Bible, Today's English Version och Traduction Œcumenique de la Bible. Den traditionella återgivningen, företrädd bl.a. av KB 1917, bygger intressant nog inte på MT utan följer den grekiska översättningen. MT har en text som ordagrant betyder "Såsom ett lejon mina händer och fötter". Det kan knappast råda någon tvekan om att detta är ett textfel; i stället för det ord som betyder "som ett lejon" bör man säkert läsa en verbform, vilket endast kräver en obetydlig ändring. Som ett verb har också ordet uppfattats av de gamla översättarna, fastän dessa sedan har olika meningar om vad detta verb betyder. Den grekiske översättaren har i det omstridda ordet trots sig känna igen det vanliga hebreiska verbet för "gräva" (vilket av allt att döma är en feltolkning) och rent mekaniskt skrivit motsvarande grekiska ord. Detta grekiska verb har sedan av kyrkofäderna getts nyansen "genomborra"; en önskan att få texten att stämma med Jesu lidandeshistoria har styrt deras tolkning. Det tycks alltså röra sig om en senare kyrklig omtolkning av en grekisk översättares ordagranna återgivning av ett missuppfattat hebreiskt verb!

Översättningen "skrupna" vilar på åtskilligt säkrare grund, lagd i en uppsats av den amerikanske professorn J.J.M. Roberts i facktidskriften *Vetus Testamentum* 1973. Hans omsorgsfulla och balanserade argumentering kan naturligtvis inte återges här. Jag kan bara kort antyda huvudpunkterna: (1) i både syriskan och ackadiskan (språk som är släkt med hebreiskan) finns den aktuella verbstammen i betydelsen "vara kort", "krympa", etc.; (2) i en medicinsk text på ackadiska förekommer detta verb med orden för "händer" och "fötter" som subjekt – alltså exakt samma subjekt som i Ps. 22:17; (3) betydelsen "skrupna", "förtvina" skapar ett utmärkt

sammanhang mellan sista raden i v. 17 och första raden i v. 18 ("jag kan räkna benen i min kropp"): de förtvina lemmarna och den utmärade kroppen ger tillsammans bilden av en pinad och marterad människan, bara skinn och ben.

Vi har inte hittat någon annan hypotes om detta besvärliga ställe som är lika väl underbyggd och har därför stannat för prof. Roberts förklaring. Samtidigt har vi genom noten om översättningens osäkerhet i ärlighetens namn velat göra klart för bibelläsarna att full visshet inte gått att uppnå. Jag har svårt att se att det missnöje som luftats skulle ha rubbat grunderna för vårt val av tolkning; opponenternas harm förefaller att ha alstrat mera hetta än ljus. Och vi har styrkts i vår uppfattning genom att den nya engelska psaltaröversättningen för liturgiskt bruk (1977), tillkommen under medverkan av några av Englands bästa semitister, företräder samma uppfattning: i den lyder den omstridda raden "My hands and my feet are withered".

Dessa antydningar om de textkritiska och språkvetenskapliga svårigheter som möter en psaltaröversättare ger bakgrunden till några ord av en av våra danska kolleger, universitetslektor Hans Gottlieb i Århus, som även biträder den svenska kommissionen: problemen är "så komplicerade, at man må være virkelig fagmand for at tage stilling til dem. Det må hævdes i dag, at det ikke er tilstrækkeligt at bruge den nyeste hebraiske ordbog (Baumgartners Hebräisches und Aramäisches Lexikon 1968 ff.); men man må også kunne tage kritisk stilling til denne ordbog og til den argumentation, der fremlægges i den. Det kan man ikke, med mindre man til daglig arbejder med textkritiske og filologiske problemer i Det gamle Testamente."⁴

III

Men den fråga som mest intresserar lekmannen är i allmänhet inte valet av textunderlag och

⁴ "Om den nye salmeoversættelse", *Præsteforeningens Blad* 1977, nr 24, s. 392.

kanske inte heller utrönandet av de hebreiska ordens betydelse. Det brukar i stället vara frågan om hur den svenska språkdräkten skall se ut.

Det första och mest grundläggande problem man då stöter på ligger så att säga på gränsen mellan grundspråk och målspråk: frågan om hur mycket originalets språkliga form skall binda den svenska översättningen eller – uttryckt med andra ord – frågan om hur ordagrann översättningen skall vara. Problemet är mera invecklat än vad åtskilliga människor tycks föreställa sig.

Inte sällan får vi rådet att översätta "ord för ord, precis som det står i grundtexten". Den som ger detta välmentat råd är då övertygad om att en sådan metod är den säkraste vägen till en trogen och exakt återgivning av originalet. Så är det ju inte: en ord-för-ord-översättning garanterar inte alls att grundtexten verkligen kommer till tals. Tvärtom medför ett sådant tillvägagångssätt nästan ofelbart förvrängningar och missuppfattningar. Det räcker med ett ytterst trivialt och barnligt exempel för att göra klart vad jag menar. Om vi skall översätta ett stycke engelsk text där en person säger "How do you do", kan vi ju inte göra så att vi tar ett ord i sänder och överflyttar det till svenska: How = hur, do = gör, you = du, do = göra – det blir en meningslös ordsammanställning på vårt språk. I stället måste vi fråga oss vad frasen som helhet har för innebörd, leta efter det uttryck som en svensktalande i samma situation som personen i texten naturligt skulle tillgripa – ett "goddag" eller någon annan hälsningsfras. Inte heller kan man återge tyskans "Hals- und Beinbruch!" med ett ordagrant "hals- och benbrott!" – också här måste frågan vara inte vad de enskilda orden var för sig betyder utan vad hela uttrycket står för och vad det naturliga svenska uttrycket är i motsvarande fall. Kanske måste man för det drastiska "Hals- und Beinbruch!" i likhet med mitt tysk-svenska lexikon nöja sig med det åtskilligt tamare "lycka till!", därför att vårt språk helt enkelt saknar en exakt motsvarighet till det tyska uttrycket. Och den svenska

översättningen av Dorothy Sayers kända detektivroman "Five Red Herrings" heter som sig bör "Fem villospår"; ingen torde vara frestad att döpa den till "Fem röda sillar".

Precis detsamma gäller när man översätter från bibelns grundspråk, hebreiska och grekiska. Men det är ibland svårt att få dessa eljest accepterade självklarheter erkända, när GT och NT skall överflyttas till svenska. Då resonerar många plötsligt helt annorlunda. Johan Henrik Thomander i Lund, professorn och sedermera biskopen, som hade gjort sig känd som översättare av Shakespeare och Aristofanes, övergav sina litterära ambitioner och ändrade radikalt översättningsprinciper när han utarbetade sin version av NT (1835). Medvetet gav han sin tolkning, som han själv uttrycker det, "en hårdhet och oledighet, som åtminstone till en början torde förekomma ömmare öron betänklig."⁵ Thomander står här i en urgammal tradition; den kan följas tillbaka genom seklerna ner till tidiga bibelöversättningar som Aquilas (100-t. e.Kr.) och vissa avsnitt i LXX. Denna ovilja att anlägga normala språkliga synpunkter på bibelns hebreiska och grekiska bottnar ofta i konstifika teologiska spekulationer, i släkt med dem som nuförtiden brukar kallas fundamentalistiska.

KB 1917 representerar naturligtvis på det hela taget inte en sådan ståndpunkt. Men den bär ändå vissa spår av den starka litterala tradition som dominerade mycket av 1800-talets bibelöversättningsarbete, en tendens som ibland förstärks av och delvis sammanfaller med beroendet av den kyrkliga tolkningstraditionen. Då och då har man valt att återge ett hebreiskt uttryck ord för ord i stället för att välja en naturlig svensk formulering. Ps. 22:11 börjar i KB 1917 på detta sätt: "På dig är jag kastad allt ifrån modersskötet". Det är ordagrant, men det är knappast

⁵ Företalet till översättningen av NT 1835, s. III (cit. e. B. Olsson, "Svenskt bibelöversättningsarbete", Nyöversättning av Nya testamentet (SOU 1968:65), s. 409).

svenskt: frasen "att vara kastad på någon" är en ren hebraism och torde svårigen kunna beläggas utanför bibelns pärmar. Och vad värre är: den förmedlar till en vanlig svensk ingenting av den trygghet och tillförsikt som den gammaltestamentliga diktaren har velat uttrycka och som ligger i den hebreiska frasen. I Fem bibelböcker har vi i stället försökt få fram detta genom att skriva "Från min födelsestund är mitt liv i din hand". Vi har alltså ersatt originalets bild, "att vara kastad på", som inte går att överflytta orda-grant till svenska, med en annan bild, "att vara i Guds hand", som bättre uttrycker just det som den hebreiska formuleringen vill framhäva.

Om Ps. 22:11 är ett ställe där en svensk översättning kan ha ordet "hand" utan att hebreiskan har någon direkt motsvarighet, kan förhållandet naturligtvis ibland vara det motsatta: originalet har det hebreiska ordet *jad*, som ofta svarar mot vårt "hand", men vi måste välja ett annat ord i översättningen, därför att vi inte använder vårt "hand" på riktigt samma sätt som hebreiskan använder ordet *jad*. Ordens betydelsefält eller användningsområden eller vad man vill kalla det sammanfaller inte helt. De enskilda orden i två olika språk motsvarar varandra inte fullständigt. Olika språk indelar verkligheten på olika sätt. Vårt "morgon" svarar mot engelskans "morning"; ändå ger ett vanligt skollexikon inte bara "morgon" utan också "förmiddag" som svensk motsvarighet till det engelska uppslagsordet, därför att engelsmännen fortfarande talar om "morning", när vår morgon redan övergått i förmiddag.

Detta elementära språkliga faktum betyder att det s.k. konkordanskravet, d.v.s. kravet att ett och samma ord i originalet alltid skall återges med ett och samma ord i översättningen, inte går att upprätthålla. Språkens egen uppbyggnad tillåter det helt enkelt inte. Liksom "morning" inte alltid kan översättas med "morgon" utan ibland måste återges med "förmiddag", så kan vi inte använda det svenska "hand" varje gång det står *jad* i hebreiskan; det skulle få orimliga följder. I Ordspr. 18:21 skulle vi då översätta: "Död

och liv är i tungans hand" — men "tungans hand" torde vara en kroppsdel som får t.o.m. den ivrigaste förespråkare för konkordant översättning att blekna. KB 1917 har också klokt nog "Död och liv har tungan i sitt våld".

På samma sätt har vi i Fem bibelböcker återgett ett hebreiskt uttryck i Ps. 22:21 som orda-grant betyder "ur hund-hand" med "ur hundarnas våld" (så även KB 1917). Att behålla "hand" för det hebreiska *jad* på ett sådant ställe vore förstås otänkbart; vi talar inte om "händer" på en hund, och framför allt har ordet i hebreiskan här inte en konkret, åskådlig innebörd utan står för ett mera abstrakt "makt", "våld". Såvitt jag begriper går ingenting förlorat när man så återger *jad* med "våld". Annars hör det till de vanliga invändningarna att vi just genom denna typ av översättningar berövar texten något av dess ursprungliga åskådlighet och orientaliska konkretion. Men ofta beror nog denna kritik på en naiv och oreflektad språkuppfattning och på bristande kunskaper i hebreiska. Det är inte alls så att det påtagliga och konkreta i ordet *jad* finns med varje gång det används. En blick på motsvarande företeelse i svenskan kan kanske hjälpa till att göra detta klart. Det finns en rad uttryck i svenskan som innehåller ordet "hand" men som brukade i sitt naturliga sammanhang inte alls framkallar bilden av den valkiga näven i vårt medvetande. En liten flicka åker för första gången tåg på egen hand, ett högtryck kommer efter hand in över västkusten, en byrådirektör handlägger ett ärende och en lärare har god hand med eleverna — när sådana fraser dyker upp i en tidningsartikel eller en bok, ser nog ingen av oss framför sig en hand med fem fingrar. Att "hand" ofta betecknar något mycket konkret, betyder inte alls att detta konkreta aktualiseras i *varje* sammanhang där ordet förekommer. Men somliga översättningskritiker uttrycker sig som om hebreiskans *jad* och liknande glosor vore helt annorlunda än orden i andra språk. Att så skulle vara fallet finns det ingen anledning att tro, och den påstådda förlusten i åskådlighet existerar ofta bara i kritikerns fantasi (att det kan finnas

enskilda ställen som tål att diskuteras medges villigt).

Ett annat exempel på omöjligheten av mekaniskt ordagrann tolkning, viktigt inte minst vid psaltaröversättning, är det hebreiska ordet för hjärta, *lev(av)*. Vi får ibland höra att det är oerhört angeläget att vi verkligen skriver "hjärta" varje gång det står ett *lev* i Psaltarens originaltext, så att det konkreta och åskådliga bevaras och den hebreiska människosynen inte fuskas bort. Det är nu i och för sig angelägna krav; dessvärre kan de inte förverkligas på det enkla och behändiga sättet att man konsekvent återger *lev* med "hjärta". Då bortser man nämligen åter från det avgörande faktum att de båda orden, det hebreiska och det svenska, inte har exakt samma användningsområden. Det organ i människokroppen som vi kallar "hjärta" kallade de gamla israeliterna visserligen för *lev*, men i det vidare språkbruket finns det viktiga skillnader. För oss spelar motsatsen hjärna – hjärta eller huvud – hjärta en dominerande roll: hjärnan symboliserar förnuftet och hjärtat står för känslan. Att tänka med hjärtat är för oss att låta känslor och stämningar vara avgörande. Hjärtlös är den som är grym och obarmhärtig, känslomässigt underutvecklad. GT:s hebréer hade en helt annan antropologi: hos dem var hjärtat centrum för vilja och förstånd, alltså sådant som vi gärna placerar en våning högre upp. Ett karakteristiskt ställe är 5 Mos. 29:3. Där talas det om de tre centrala mänskliga funktionerna att förstå, att se och att höra, och de organ vi använder nämns också: vi ser med ögonen, vi hör med öronen och vi förstår med – hjärtat.

Att en sådan grundläggande olikhet mellan vårt synsätt och de gamla israeliternas måste vålla vissa svårigheter och få konsekvenser för översättningen är klart. Ett slående exempel hittar vi i Job 34:34. Grundtexten använder där ett uttryck som bokstavligen betyder "hjärte-män". Men därmed avses inte alls "behjärtade män", "karlar med hjärtat på rätta stället" eller något liknande, som vi med vår spontana förknippning av hjärta och känsla är frestade att tro. Vad som

åsyftas är i stället "kloka män", som det mycket riktigt står i KB 1917: hjärtat är för hebreerna förståndets organ. På just detta ställe har man – som så ofta i poetiska texter – hjälp av parallelismen: av sammanhanget framgår att uttrycket är liktydigt med "visa män" i följande rad. För att åstadkomma en trogen och korrekt översättning och undvika att vilseleda den svenske läsaren måste man alltså här återge originalets substantiv *lev* inte med det ordagranna "hjärta" utan med adjektivet "klok". Troheten mot grundtextens mening kräver att man avstår från att översätta ordagrant.

Det är därför det i Fem bibelböcker talas om Guds "avsikter" i Ps. 33:11, där KB 1917 har den mekaniskt ordagranna formuleringen "hans hjärtas tankar". Det låter visserligen mycket vackert men ger översättningen en emotionell klang som originalet saknar. Därmed blir den traditionella återgivningen lätt missvisande, medan nytolkningens "avsikter" såvitt jag förstår så exakt som möjligt svarar mot grundtextens innebörd. Och att återge den är en översättares främsta plikt.

Men inte bara meningen och innehållet utan också stilen och formen spelar naturligtvis en viktig roll, inte minst när det – som i Psaltaren – gäller poesi. Och här kan man bara konstatera att kraven på en bibelöversättning är många och ibland motstridiga. Åtskilliga bibelläsare föredrar ett högstämt och värdigt språk, som skall passa i högtidliga sammanhang; ofta lägger man då vikt vid att bibeln skall fungera som en stämmingskapande faktor och vara ett slags språkligt kulturdokument med bevägande vändningar, med ärevärdiga och ålderdomliga uttryck som återklingar i vår lyriska tradition. Andra tänker mera på begripligheten, vill att texten skall fungera också för en yngre generation, för skolbarn och konfirmander; de vill ha en folklig översättning med begränsade språkliga uttrycksmedel, en enkel och lättläst text som framför allt siktar till att göra innehållet tillgängligt.

Man kan, tycker jag, förstå och i viss mån sympatisera med båda dessa önskemål; samtidigt

måste man göra klart för sig att de inte kan uppfyllas i en och samma översättning. De är oförenliga. Det var denna insikt som fick den nytestamentliga kommittén att i sitt betänkande 1968 föreslå två olika versioner, en "kyrkobibel" och en "folkbibel". Som bekant blev detta förslag föga uppskattat, och regeringens direktiv för bibelkommissionen föreskrev att endast en översättning av NT skulle utarbetas. Kritiken mot idén om en mera traditionell och en mera folklig variant gjorde att vi i den kommitté som hade att utarbeta principer för nyöversättningen av GT övergav våra nytestamentliga kollegers linje och rekommenderade en enda tolkning – utom när det gällde Psaltaren. Åtskilliga erfarenheter, inte minst på franskt och engelskt språkområde, tycktes tala för två versioner av just denna bibelbok: en gestaltad efter de riktlinjer som gäller för övriga skrifter, en utarbetad med särskild hänsyn till liturgiska och musikaliska krav. Men de allra flesta remissinstanser var kallsinniga mot sådana funderingar, och resultatet blev att direktiven för det gammaltestamentliga översättningsarbetet uttryckligen avvisar idén om en speciell liturgisk version av Psaltaren. Statsrådet skrev: "Liksom flertalet remissinstanser anser jag att endast en version av Psaltaren bör utarbetas".⁶

Även för översättningen av Psaltaren gäller alltså direktivens ord: den nya versionen får "inte utformas i någon mer eller mindre särspråklig bibelstil av genomgående högtidlig karaktär med arkaiserande inslag", utan "stilidealet bör vara en idiomatisk, begriplig, naturlig, nutida svenska". Kravet att utforma en enda Psaltar-version, som skall "bygga på de principer som gäller för arbetet i stort" och som samtidigt skall vara användbar i liturgiska sammanhang, är kanske inte så lätt att uppfylla. Delvis beror det självfallet på vad man menar med liturgiska krav – och därom torde knappast full enighet råda ens bland

specialister. Men under det givande samarbete med liturgisk-musikalisk expertis som föregick publiceringen av de 21 psaltarpsalmerna i Fem bibelböcker kunde vi konstatera att de flesta kraven på en liturgiskt användbar version sammanfaller med allmänna poetiska krav på täthet, balans och rytm. KB 1917 har ju många förtjänster, inte minst tolkningsmässigt; som återgivning av innebörden i den hebreiska standardtexten fyller den högt ställda krav. Men ser man på den poetiska formen, är den kanske inte alltid så lyckad. Den mångordighet som ofta klandrats är särskilt besvärande i poesi, och rytmen blir ibland slapp och snubblande. Vi har medvetet strävat efter en större koncentration, och det är ingen tillfällighet att den nya översättningen genomgående har något färre ord och kortare rader än den nu gällande. Och om man så eftersträvar en tät rytm med jämna accenter och samtidigt försöker undvika osköna konsonantanhopningar och alltför ojämn radlängd, så visar det sig att de poetiska vinsterna också är till fromma för den liturgiska brukbarheten. Ett och annat undantag finns: en rad som slutar på två tryckstarka stavelser (t.ex. "ny kraft" i Ps. 23:3) kan fungera väl när den läses men vålla svårigheter ur musikalisk aspekt.⁷ Speciella krav ställer naturligtvis den gregorianska psalmodin; här kan jag hänvisa till Anders Ekenbergs uppsats i detta nummer av Svenskt Gudstjänstliv.

Direktivens fyra nyckelord – svenskan i den nya översättningen skall vara idiomatisk, begriplig, naturlig och nutida – kan nog accepteras av de flesta. Svårigheterna börjar när de skall tillämpas.

"Idiomatisk" och "naturlig" måste väl betyda i stort sett samma sak: endast genuint svenska formuleringar bör godtas och typiska översätt-

⁶ Tilläggsdirektiv till bibelkommissionen, Protokoll vid regeringssammanträde 1975-06-18, Dnr 2091/74.

⁷ Se min uppsats "Att tolka psalm 23 till svenska", Kapitlet om Jehu och andra uppsatser om Gamla testamentet, 1979, s. 123f. (även i SEÅ 41-42, 1977, s. 16f. och i Språken i vårt språk. Språkstudier samlade av Inge Jonsson och utgivna av Svenska Akademien, 1980, s. 159f.)

ningsfraser undvikas. Vi klagar med rätta på rekommakares, sociologers och andra språkförstörarens svengelska, men åtskilliga traditionsbevarare tycks vara blinda för att KB 1917 inte minst i Psaltaren rymmer inslag av den förskräckligaste svebreiska. Bibelfraser som verkligen införlivats med svenskan och blivit levande beståndsdelar i vårt språk är en sak för sig, men i den nu gällande översättningen hittar man också uttryck som aldrig slagit rot utanför kyrkans murar och som ingen använder annat än möjligen för att härma "biblisk" klang. Det gäller framför allt sådana ord-för-ord-återgivning som jag diskuterat ovan. De måste naturligtvis, om direktiven skall åtlydas, ersättas med äktsvenska uttryck. Några exempel (formuleringen i Fem bibelböcker följer inom parentes): Ps. 36:12 Låt icke de högmodigas fot komma över mig (Låt inte de stolta trampa ner mig), 71:10 vakta på min själ (stå mig efter livet), 71:18 förtälja om din arm (förkunna din kraft), 25:1 Till dig, Herre, upplyfter jag min själ (Herre, jag sätter mitt hopp till dig).

Det sista exemplet visar att frågan om idiomatisk svenska också har att göra med begripligheten. Att "upplyfta sin själ" är inte bara en mekaniskt ordagrann återgivning av det hebreiska uttrycket, den är också vilseledande. Originalets *näfäsh* betyder faktiskt inte alls detsamma som vårt "själ". Det hebreiska ordets meningsomfång sträcker sig från det konkreta "strupe", "gap" (Jes. 5:4) över "hunger", "aptit", "begär" (Hos. 4:8) och "längtan", "önskan" (5 Mos. 21:14) till "liv" (3 Mos. 24:17) och "levande varelse", "person" (3 Mos. 23:30). Man måste alltså välja helt olika svenska ord på olika ställen för att troget kunna återge den verkliga innebörden i grundtextens uttryck (vilket KB 1917 också ofta gör). Att "lyfta sin *näfäsh* till" betyder att "rikta sitt begär mot", "längta efter", "sätta sitt hopp till". I Ps. 25:1 är vår översättning inte bara mera idiomatisk än KB 1917 — den ger också läsaren bättre möjlighet att begripa vad psalmisten faktiskt menade.

Kravet på begriplighet hänger naturligtvis

också nära samman med begreppet "nutida" i direktivens fyrfaldiga önskemål. Det finns ingen anledning att blockera vägen till förståelse av texten genom att behålla ålderdomliga och svårbegripliga ord eller former, om det finns moderna och lättillgängliga motsvarigheter med rätt innebörd och rätt stilläge att tillgå. Att vi inte längre bör skriva "I som frukten Herren" är självklart, och verbens pluralformer måste även i övrigt undvikas. Konjunktiverna bör nyttjas med största återhållsamhet — tyvärr, får man väl säga: *no vore* det praktiskt, om de *finge* brukas litet flitigare. Särskilt svärersättliga är de i böner och önskingar av typen "Han befrie honom" (Ps. 22:9), framför allt när det kommer en hel rad av sådana fraser: då blir konstruktionen med "må", som man oftast blir tvungen att tillgripa som ersättning, lätt en smula tjatig. Men konjunktivformerna är enligt tillförlitliga rapportörer katastrofalt effektiva spärrar för den yngre generationens läsförståelse, och vi har nog inget val.

Dock måste vi med kraft understryka att direktivens begriplighetskrav inte alls betyder att vi skulle vara ålagda att utarma språket och rätta oss efter vad minsta grundskolebarn kan fatta. Tvärtom sägs det i klartext att direktivens stilsideal "erbjuder en ganska vid ram och inrymmer många stillägen och möjligheter till stilistisk profilering i anslutning till originaltextens helhetskaraktär". Vi behöver alltså ingalunda nöja oss med något slags "basic Swedish." En och annan kritiker har rentav tyckt att vi varit alltför exklusiva och litterära när vi brukat ord som "åsyn", "lägel", "trångmål" eller "smålek".

Men hymner för templets gudstjänst kan inte skrivas på kvällstidningsprosa. Lika felaktigt som det vore att odla något slags föråldrad bibelsvenska — jag tänker på ord som "tillstädja", "oförvarandes" eller "hårdeligen" där originaltexten har helt vanliga och vardagliga uttryck — lika illa vore det att avstå från de resurser vårt språk dock äger för att ge variation, lyftning och klang åt bön och lovsång.

Bertil Albrektson